

RĂSPUNDEREA PENALĂ PENTRU INFRACTIUNILE CE ATENTEAZĂ LA SECURITATEA EXTERNĂ A ȚĂRII (art.337 și art.338 CP RM)

Sergiu BRÎNZA

Catedra Drept Penal și Criminologie

In the present article there is shown that the subject of the offense specified at art.337 PC RM has the special quality of citizen of Republic of Moldova. A foreign citizen (the person belonging to a foreign state and which does not belong to Republic of Moldova) or a stateless person (the person not a citizen of Republic of Moldova and not a citizen of another state) can not be subject to the offence of treason. There is presented that it is possible that the subject of the offense specified at art.337 CP RM to be multiparty. In this case, it matters to have, among others, the citizenship of Republic Moldova. It is also shown that the special subsequent quality of the subject of the offense of treason is that of person whose information constituting state secrets have been entrusted or became known to him with regard to his workplace or his activity - assuming the disclosure of state secrets to a foreign state, foreign organization or their representatives. Finally, it is argued that the subject of the offence of espionage has the special quality of foreigner or stateless person. The person who is a citizen of Republic of Moldova can not be subject of the offence under art.338 PC RM.

Aspecte generale. Infraacțiunile contra autorităților publice și a securității de stat constituie grupul de infracțiuni prevăzute în Capitolul XVII al Părții Speciale a Codului penal al Republicii Moldova, fiind fapte socialmente periculoase, săvârșite cu intenție sau din imprudență, care lezează – în mod exclusiv sau în principal – relațiile sociale cu privire la activitatea normală a autorităților publice și securitatea de stat.

Din această definiție reiese că **obiectul juridic generic** al infracțiunilor din grupul analizat îl formează relațiile sociale cu privire la activitatea normală a autorităților publice și securitatea de stat.

Cât privește autoritățile publice, acestea reprezintă organe ale puterii de stat competente să ia măsuri și să emită dispoziții cu caracter obligatoriu. Chintesența autorităților publice – autoritatea de stat – se exercită prin organele puterii de stat ori se exprimă prin anumite simboluri, acte sau regimuri juridice. Autoritatea de stat este un atribut al statului, decurgând din suveranitatea națională, de a organiza și dirija, în limitele prevăzute de Constituție, desfășurarea vieții sociale prin dispoziții și măsuri cu caracter obligatoriu și de a asigura aducerea acestora la îndeplinire, inclusiv prin forța coercitivă a statului. De asemenea, prin „autoritate de stat” se înțelege prestigiul, respectul, credibilitatea de care trebuie să se bucure organele puterii de stat și funcționarii publici învestiți cu prerogativele arătate mai sus.

Încălcarea autorității organelor puterii de stat subminează încrederea de care aceste organe trebuie să se bucure, slăbește capacitatea de acționare a acestor organe, diminuează credibilitatea de care trebuie să se bucure în fața cetățenilor acțiunile acestor organe. Ocrotirea penală are în vedere, firește, numai acele organe care reprezintă în sens juridic o autoritate oficială, recunoscută, având potrivit legii și anumite competențe care îi conferă dreptul de a-și impune voința și de a emite acte producătoare de consecințe juridice.

Potrivit art.2 al Legii contenciosului administrativ, constituie autoritate publică orice structură organizatorică sau organ, instituite prin lege sau printr-un act administrativ normativ, care acționează în regim de putere publică în scopul realizării unui interes public; sunt asimilate autorităților publice persoanele de drept privat care exercită atribuții de putere publică sau utilizează domeniul public, fiind împuternicite prin lege să presteze un serviciu de interes public, inclusiv persoanele care prestează servicii notariale.

În consecință, în accepțiunea definiției legale sus-enunțate, autoritățile publice se divizează în: 1) autorități publice propriu-zise; 2) autorități publice asimilate.

Constituie autorități publice propriu-zise instituțiile care îndeplinesc în mod cumulativ următoarele condiții: a) reprezintă structuri organizatorice sau organe; b) sunt instituite prin lege sau printr-un act administrativ normativ; c) acționează în regim de putere publică; d) acționează în scopul realizării unui interes public.

Din categoria autorităților publice fac parte: Parlamentul Republicii Moldova; Președintele Republicii Moldova; Guvernul; organele administrației publice centrale (ministerele, agențiile, birourile, serviciile, alte autorități administrative) și subdiviziunile lor teritoriale; autoritățile administrației publice locale de nivelul întâi, care sunt constituite și activează pe teritoriul satului (comunei), orașului (municipiului); autoritățile

administrației publice locale de nivelul al doilea, care sunt constituite pe teritoriul raionului, municipiului Chișinău, unității teritoriale cu statut juridic special, și subdiviziunile lor; autoritatea judecătorească, care include toate instanțele judecătorești, Consiliul Superior al Magistraturii și Procuratura. Din categoria autorităților publice centrale autonome mai fac parte: Curtea Constituțională; Curtea de Conturi; Comisia Națională a Pieței Financiare; Comisia Electorală Centrală; Banca Națională a Moldovei etc.

Sunt autorități publice prin asimilare doar persoanele de drept privat care au dobândit, prin lege, statutul de „utilitate publică”. Aceste persoane pot fi împuternicite prin lege să presteze un serviciu de interes public sau să exercite funcții publice întru executarea actelor normative ale statului sau unităților administrativ-teritoriale, fiind astfel atrase în puterea serviciilor publice, în regim de putere publică, deși sunt persoane de drept privat. Nu se raportează la asemenea autorități publice organizațiile autonome, neguvernamentale, organizațiile cooperatiste, obștești sau agenții economici ori alte persoane juridice cu scop lucrativ care nu au dobândit statutul de „utilitate publică”.

Din cele menționate mai sus reiese că în Republica Moldova statul constituie nucleul societății noastre, în jurul căruia se coagulează toate autoritățile publice. Statul își exercită multiplele funcții prin intermediul organelor sale și de aceea activitatea normală a autorităților publice constituie o valoare socială ocrotită de legea penală. Autoritatea statului este serios atinsă sau știrbită atunci când funcționarii care o exercită devin ținta unor acțiuni violente, sau când documentele, uniforme sau alte însemne oficiale sunt distruse ori folosite fără drept de alte persoane, sau când sunt săvârșite alte asemenea fapte. În acest fel, faptele prevăzute în Capitolul XVII al Părții Speciale a Codului penal îi slăbesc statului autoritatea și lovesc în prestigiul și credibilitatea de care trebuie să se bucure funcționarii săi.

În contextual analizat, autoritate înseamnă, întâi de toate, capacitatea unui stat de a îndeplini funcțiile sale. Înțelegerea corectă a funcțiilor statului limitează și concentrează câmpul de acțiune al autorității și duce la evitarea deturnării autorității spre autoritarism. Dictatura nu înseamnă autoritate. Mai mult decât atât, dictatura înseamnă negarea principiului autorității. Autoritatea înseamnă ordine de drept și eficiență. Ambele atribute ale exercițiului autorității sunt indispensabile.

Autoritatea nu se poate defini decât în democrație. Căci mai mult decât orice, autoritatea înseamnă legitimitate. Puterea care exercită actul de autoritate, modalitatea de delegare, limitele și perspectivele autorității trebuie statuate ca atare. Sistemul trebuie, de asemenea, să-și creeze mecanismele de sancționare a abaterilor de la acest principiu, fie că aceste abateri se comit în sensul slăbirii autorității, fie în cel al excesului de autoritate. În situația în care puterea în exercițiu nu este legitimă, înseamnă că una dintre cerințele fundamentale ale autorității a fost încălcată. Instituirea puterii, fără a fi însoțită de legitimitate, înseamnă cel puțin încălcarea ordinii de drept. O putere lipsită de legitimitate se va ascunde de ochii propriilor cetățeni și, pentru a se menține, va căuta să-i transforme în supuși.

Între comportamentele deviate ale autorității diferențele sunt aparente. Puterea, care își va vedea slăbită autoritatea, va încerca să și-o mențină prin forță. Va proceda la încălcări ale libertăților fundamentale și ale ordinii de drept. Puterea, care dovedește exces de autoritate, va stârni nemulțumire și va adânci conflictele sociale. Haosul și autoritarismul sunt două fațete ale aceluiași fenomen. Autoritarismul naște o suprastructură și o birocrație care sfârșesc prin a stârni haosul. Iar haosul duce la tresăriri brutale ale vanității puterii politice. Cele două abateri ale aplicării principiului autorității se constituie în tot atâtea amenințări la adresa democrației și a cetățeanului.

Autoritatea presupune existența unui parteneriat între stat și cetățean. Statul respectă instituția numită cetățean și nu folosește puterea, pe care cetățeanul i-a acordat-o în cadrul procesului democratic, pentru a o întoarce apoi împotriva acestuia. Această premisă exclude orice compatibilitate între dictatură și exercitarea corectă a principiului autorității. Dictatura se izolează fatalmente de propriul popor și poate supraviețui numai prin îngrădirea drepturilor și libertăților fundamentale. În schimb, autoritatea exclude orice formă de represiune. Puterea unei administrații eficiente stă nu în brutalitatea organelor sale de represiune, ci în încrederea pe care i-o acordă cetățenii săi. O autoritate reală se sprijină pe propriii cetățeni și nu luptă împotriva lor.

În acest fel, autoritatea devine nu o sursă de amenințare, dar o formă de protecție a cetățeanului. Acea autoritate, care inspiră frică, pierde cel mai mare sprijin al unei puteri politice: încrederea și susținerea propriilor cetățeni. Autoritatea trebuie să inspire siguranță. De altfel, obiectivul final al unei guvernări bazate pe autoritate este tocmai creșterea siguranței cetățeanului.

Din această perspectivă, consemnăm că nu doar relațiile sociale cu privire la activitatea normală a autorităților publice, dar și relațiile sociale cu privire la securitatea de stat alcătuiesc conținutul obiectului juridic generic al infracțiunilor prevăzute în Capitolul XVII al Părții Speciale a Codului penal.

În conformitate cu art.1 al Legii securității statului, adoptate de Parlamentul Republicii Moldova la 31.10.1995 [1], securitatea statului este parte integrantă a securității naționale. În Legea Republicii Moldova pentru aprobarea Concepției securității naționale a Republicii Moldova, adoptată de Parlamentul Republicii Moldova la 22.05.2008 [2], se arată că securitatea națională reprezintă condiția fundamentală a existenței poporului din Republica Moldova, a statului moldovenesc și este un obiectiv al țării. Obiectivele securității naționale a Republicii Moldova sunt: asigurarea și apărarea independenței, suveranității, integrității teritoriale, ordinii constituționale, dezvoltării democratice, securității interne; consolidarea statalității Republicii Moldova. Securitatea națională a Republicii Moldova se realizează prin măsuri adecvate de natură politică, economică, diplomatică, socială, juridică, educativă, administrativă și militară, prin activitate de informații, contrainformații, precum și prin depășirea eficientă a crizelor, în conformitate cu legislația în vigoare și cu dreptul internațional.

Bazându-se pe Concepția securității naționale (aprobată prin Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova nr.153 din 15.07.2011 [3]), întregul ansamblu de acțiuni orientate spre asigurarea securității țării pornește de la înțelegerea faptului că, în prezent, securitatea națională a unui stat european nu mai poate fi privită ca un fenomen izolat. Instabilitățile și pericolele din Europa, inclusiv de la periferiile ei, afectează starea de securitate a tuturor statelor europene, impunând o cooperare internațională intensă, eforturi comune.

Interesele naționale vitale ale Republicii Moldova rezidă în asigurarea și în apărarea independenței, suveranității, integrității teritoriale, a frontierelor inalienabile ale statului, a siguranței cetățenilor, în respectarea și în protejarea drepturilor și a libertăților omului, în consolidarea democrației, ceea ce permite dezvoltarea unui stat de drept și a unei economii de piață. Prioritate absolută în politica de securitate a Republicii Moldova o are urmărirea acestor interese. Din punct de vedere strategic, Republica Moldova își îndreaptă eforturile spre garantarea dezvoltării statului și a societății în plan de civilizație și economie, spre transformarea lui într-o democrație funcțională și stabilă, spre crearea și promovarea unor condiții favorabile pentru creșterea bunăstării populației și a prosperității țării, pentru modernizarea statului prin dezvoltarea științei, tehnologiilor, învățământului, sistemului și a infrastructurii de sănătate și de asigurare socială, pentru protecția cuvenită a mediului și a tezaurului național. Promovarea intereselor naționale implică și eforturi de asigurare a unei poziționări și acțiuni adecvate ale statului pe arena internațională care să permită promovarea și garantarea intereselor naționale peste hotarele țării.

Securitatea Republicii Moldova este afectată și de o serie de riscuri și vulnerabilități care pot degenera în amenințări în cazul ignorării și/sau al gestionării lor inadecvate. La acest capitol se înscriu: insecuritatea societală (polarizarea societății, alcoolismul, narcomania, tabagismul etc.), instabilitatea politică și capacitățile reduse de securizare a frontierei de stat (în particular, lipsa controlului asupra segmentului ei transnistrean), terorismul, insecuritatea alimentară, influența crizelor economice și a celor financiare, inclusiv a celor externe. Asigurarea unui caracter durabil și stabil stării de securitate națională a Republicii Moldova depinde de abilitatea/capacitatea statului de a face față provocărilor complexe, care constituie rezultatul mai multor procese transfrontaliere, intercalate și interpătrunse, de natură politică, economică, socială, demografică și ecologică. Abilitatea/capacitatea Republicii Moldova de a face față acestor provocări va crește sau va scădea în funcție de viteza eliminării discrepanțelor, la capitolul dezvoltare democratică, economică și tehnologică, dintre țara noastră și țările europene dezvoltate.

Astfel, pentru a proteja interesele naționale, autoritățile publice vor întreprinde măsurile necesare și vor utiliza mijloacele corespunzătoare în scopul diminuării vulnerabilităților sistemului de securitate națională și al creșterii capacității naționale de a răspunde la amenințări și la riscuri. Se asigură totodată evaluarea continuă a amenințărilor și a riscurilor cu impact asupra securității naționale, proces care va include, de asemenea, formularea de propuneri și de recomandări menite să actualizeze politica de securitate a statului.

În procesul de promovare a intereselor naționale se ține cont de statutul de neutralitate permanentă al Republicii Moldova, care presupune că țara noastră nu este parte la blocuri militare și nu admite dislocarea pe teritoriul său de trupe militare sau de armamente ale altor state și ale blocurilor militare. Realizarea obiectivelor strategice de securitate implică participarea administrației publice de toate nivelurile, a societății civile și a organizațiilor neguvernamentale, precum și a cetățenilor.

În același context, potrivit art.1 al Legii securității statului, prin „securitatea statului” se înțelege protecția suveranității, independenței și integrității teritoriale a țării, a regimului ei constituțional, a potențialului economic, tehnico-științific și defensiv, a drepturilor și libertăților legitime ale persoanei împotriva activității informative și subversive a serviciilor speciale și a organizațiilor străine, împotriva atentatelor criminale ale unor grupuri sau indivizi aparte. Securitatea statului se asigură prin stabilirea și aplicarea de către stat a unui sistem de măsuri cu caracter economic, politic, juridic, militar, organizatoric și de altă natură, orientate spre descoperirea, prevenirea și contracararea la timp a amenințărilor la adresa securității statului.

Conform aceluiași act legislativ, un pericol deosebit pentru securitatea statului îl prezintă: a) acțiunile îndreptate spre schimbarea prin violență a regimului constituțional, subminarea sau suprimarea suveranității, independenței și integrității teritoriale a țării; b) activitatea ce contribuie, în mod direct sau indirect, la desfășurarea de acțiuni militare contra țării sau la declanșarea războiului civil; c) acțiunile militare și alte acțiuni violente care subminează temelii statului; d) acțiunile care favorizează apariția de evenimente extraordinare în transporturi, telecomunicații, la unitățile economice și cele de importanță vitală; e) spionajul, transmiterea informațiilor ce constituie secret de stat altor state, precum și obținerea ori deținerea ilegală a informațiilor ce constituie secret de stat în vederea transmiterii lor unor state străine sau structuri anticonstituționale; f) trădarea manifestată prin acordarea de ajutor unui stat străin în desfășurarea activității ostile împotriva Republicii Moldova; g) acțiunile care au ca scop răsturnarea prin violență a autorităților publice legal alese; h) acțiunile care lezează drepturile și libertățile constituționale ale cetățenilor ce pun în pericol securitatea statului; i) pregătirea și comiterea atentatelor la viața, sănătatea și inviolabilitatea persoanelor oficiale supreme din republică etc.

Practic, toate aceste manifestări socialmente periculoase se regăsesc incriminate în dispozițiile din cadrul Capitolul XVII al Părții Speciale a Codului penal.

Ținând seama, în principal, de interconexiunile mai strânse, care există între obiectele juridice speciale ale unor sau altor infracțiuni prevăzute în Capitolul XVII al Părții Speciale a Codului penal, putem distinge următoarele tipuri ale acestora:

- 1) infracțiuni ce atentează la securitatea externă a țării (art.337 și 338 CP RM);
- 2) infracțiuni ce atentează la legitimitatea autorităților publice (art.339-341 CP RM);
- 3) infracțiuni ce atentează la viața înalților demnitari de stat (art.342 CP RM);
- 4) infracțiuni ce atentează la baza economică și la capacitatea de apărare a țării (art.343-345 CP RM);
- 5) infracțiuni contra principiului egalității cetățenilor (art.346 CP RM);
- 6) infracțiuni care afectează autoritatea statului sau a unor organizații internaționale, exprimată în anumite însemne oficiale (art.347 și 363 CP RM);
- 7) infracțiuni ce atentează la activitatea normală a autorităților publice (art.349, 351, 352, 352¹ și 357 CP RM);
- 8) infracțiuni presupunând eschivarea de la îndeplinirea cu credință a unor obligații ale cetățenilor față de stat (art.353-356 CP RM);
- 9) infracțiuni cu impact asupra circulației documentelor, imprimatelor, ștampilelor sau sigiliilor (art.359-361 CP RM);
- 10) infracțiuni cu impact asupra regimului de trecere a frontierei de stat sau asupra regimului de intrare, sedere, tranzitare a teritoriului statului sau de ieșire de pe acest teritoriu (art.362 și 362¹ CP RM).

Așadar, subgrupul infracțiunilor ce atentează la securitatea externă a țării îl constituie infracțiunile de trădare de Patrie (art.337 CP RM) și de spionaj (art.338 CP RM).

Infracțiunea de trădare de Patrie. La alin.(1) art.337 CP RM se stabilește răspunderea pentru trădarea de Patrie, adică pentru fapta săvârșită intenționat de un cetățean al Republicii Moldova în dauna suveranității, inviolabilității teritoriale sau a securității de stat și a capacității de apărare a Republicii Moldova, prin trecerea de partea dușmanului, spionaj, divulgare a secretului de stat unui stat străin, unei organizații străine sau reprezentanților lor, precum și pentru acordarea de ajutor unui stat străin la înfăptuirea activității dușmănoase împotriva Republicii Moldova.

Conform alin.(2) art.337 CP RM, este liberat de răspundere penală cetățeanul Republicii Moldova, racolat de serviciul de spionaj străin pentru înfăptuirea unei activități dușmănoase împotriva Republicii Moldova, dacă el nu a săvârșit nici un fel de acțiuni pentru realizarea însărcinării criminale primite și a declarat de bunăvoie autorităților despre legătura sa cu serviciul de spionaj străin.

În corespundere cu alin.(1) art.56 al Constituției, devotamentul față de țară este sacru. Încălcarea acestei obligații, adoptând forma cea mai periclitantă, este incriminată la art.337 CP RM sub denumirea de trădare de Patrie.

În primele doua alineate ale art.1 din Constituție se menționează că „Republica Moldova este un stat suveran și independent, unitar și indivizibil”, iar „forma de guvernământ a statului este republica”. Ocrotirea acestor atribute ale statului este asigurată de legea penală prin incriminarea, printre altele, a faptei de trădare de Patrie, de natură să aducă atingere suveranității de stat a Republicii Moldova. De asemenea, în lumina dispozițiilor de la alin.(1) art.3 din Constituție, care prevăd că „teritoriul Republicii Moldova este inalienabil”, art.337 CP RM incriminează și fapta prin care s-ar încerca înstrăinarea ori abandonarea unor părți din teritoriul țării.

Statul de drept – ca organizare politică a societății, ansamblu al autorităților publice (legislativă, executivă, judecătorească) și expresie a hotărârii majorității corpului electoral de a instaura un stat bazat pe supremația legii și a ordinii de drept – constituie valoarea socială plasată pe cea mai înaltă treaptă de ierarhizare, valoare de care depind toate celelalte valori ocrotite prin normele dreptului penal. Schimbările structurale ce se produc în Europa la acest început de mileniu, dar mai ales evenimentele din sfera geopolitică în care se află și țara noastră, dovedesc din plin că orice modificare adusă structurilor politice, economice și sociale ale statelor se repercutează inevitabil asupra celor mai importante valori sociale. În măsura în care aceste transformări structurale, bazate pe lege și justiție, vor contribui la consolidarea statului și a ordinii de drept, valorile menționate vor fi complet și multilateral ocrotite. Dimpotrivă, dacă se manifestă slăbiciuni și tendințe spre diminuarea capacității de organizare și conducere a statului de drept, valorile la care ne-am referit vor fi tot mai slab protejate în raport cu anumite manifestări antisociale.

Concomitent cu stabilitatea internă a statului de drept, o cerință a vieții contemporane este și asigurarea securității externe a statului. O Casa comună a Europei, stabilitatea internațională vor putea fi realizate doar în măsura în care vor fi respectate dezideratele tuturor statelor (mari, mijlocii sau mici), indiferent de puterea lor politică, economică sau militară. În acest sens, relevante sunt și prevederile Cartei Organizației Națiunilor Unite [4] care, în art.55, statuează că scopul organizației mondiale și al relațiilor internaționale contemporane este de a se crea condiții de stabilitate și de bunăstare necesare unor relații pașnice și prietenești între națiuni, întemeiate pe respectul principiului egalității în drepturi a popoarelor și al dreptului lor de a dispune de ele însele.

În măsura în care marile puteri vor urmări, pe diferite căi, să destabilizeze situația politică, economică, socială din diferite zone ale lumii, să intervină brutal în treburile interne ale unor țări, să afecteze atributele fundamentale ale statelor din zona lor de influență, această situație va afecta securitatea externă a țărilor respective, dar și securitatea internațională la nivel global. Tocmai în scopul prevenirii unor asemenea manifestări, care se pot realiza în detrimentul Republicii Moldova, la art.337 CP RM este incriminată fapta de trădare de Patrie.

Obiectul juridic special al infracțiunii specificate la art.337 CP RM îl formează relațiile sociale cu privire la suveranitatea, inviolabilitatea teritorială, securitatea de stat și capacitatea de apărare a Republicii Moldova.

Noțiunea de securitate de stat și-a găsit definiția în contextul analizei obiectului juridic generic al infracțiunilor care sunt prevăzute în Capitolul XVII al Părții Speciale a Codului penal. Cât privește celelalte noțiuni desemnând obiectul juridic special al infracțiunii de trădare de Patrie, vom consemna că principiul egalității suverane a statelor este unul dintre principiile fundamentale ale dreptului internațional. Respectarea strictă a acestui principiu constituie baza procesului de menținere a păcii și securității internaționale, a dezvoltării relațiilor amicale între state. Statele beneficiază, în conformitate cu dreptul internațional, de drepturi și posibilități egale pentru realizarea lor. La fel, statele își asumă și obligații egale. Dreptul unui stat nu depinde de puterea pe care o posedă, ci rezultă din faptul propriu-zis al existenței statului în calitate de subiect de drept internațional. Așadar, suveranitatea statului constituie baza egalității suverane a statelor. În același timp, respectarea egalității suverane a statelor contribuie la recunoașterea și constituirea suveranității de stat în dreptul internațional.

Noțiunea „suveranitate de stat” poate fi definită ca fiind supremația unică, deplină și indivizibilă a puterii de stat în limitele frontierelor teritoriale și independența acesteia în raport cu orice altă putere, ceea ce se exprimă în dreptul exclusiv și inalienabil al statului de a-și stabili și realiza de sine stătător politica sa internă și externă, de a-și exercita funcțiile, de a-și îndeplini măsurile practice de organizare a vieții sociale interne și a relațiilor sale externe în baza respectării suveranității altor state, a principiilor și normelor de drept internațional acceptate prin acordul său de voință. Suveranitatea se caracterizează sub două aspecte – cel intern, ce prezumă supremația puterii de stat și cel extern, ce prevede independența în relațiile internaționale. Suveranitatea este simbolul independenței *de iure*, al supremației și puterii statului, iar puterea este exercitată nemijlocit de către stat.

Dreptul statelor la inviolabilitatea teritorială, privit în contextul interdependenței cu suveranitatea, constituie un factor care contribuie la conviețuirea pașnică a popoarelor și la dezvoltarea relațiilor de bună vecinătate. Fiecare stat are dreptul de a solicita altui stat sau grupări de state abținerea de la săvârșirea oricăror acte sau fapte împotriva suveranității, securității de stat și capacității de apărare, concomitent și corelativ cu obligația de a respecta inviolabilitatea teritorială, fiind interzise activitățile care aduc atingere teritoriului național și drepturilor statelor de a-și exercita jurisdicția asupra întregului teritoriu. Statele sunt obligate să respecte frontierele existente și să nu recurgă la forță sau la amenințarea cu folosirea acesteia, pentru soluționarea diferendelor teritoriale, și la violarea frontierelor internaționale, fiind interzisă modificarea unilaterală de către state a frontierelor stabilite prin convenții internaționale.

Ocuparea sau achizițiile de teritorii, prin folosirea forței sau contrar dispozițiilor Cartei Organizației Națiunilor Unite, reprezintă încălcări grave ale principiilor dreptului internațional care guvernează relațiile dintre state, acestea având îndatorirea de a se abține de la revendicări, ocupări sau acaparări, parțiale ori integrale, a teritoriului altor state. Plecând de la unul dintre principiile de bază ale politicii europene – cel al imutabilității frontierelor, nu sunt acceptate revizuirea tratatelor de pace și schimbările prin forță a frontierelor, singurele modificări admise fiind cele în concordanță cu normele și principiile dreptului internațional, pe baza autodeterminării, prin mijloace pașnice și acorduri bilaterale.

În fine, în ce privește capacitatea de apărare a țării, această valoare socială are un caracter complex. Ea înglobează mai multe componente, și anume: puterea de luptă a forțelor armate rezultând dintr-o bună pregătire și dintr-o desăvârșită ordine și disciplină în desfășurarea activității specifice; loialitatea și comportarea vitejească pe câmpul de luptă; unitatea de interese ale populației și spiritul ei de rezistență; atitudinea constantă a cetățenilor față de obligațiile care le incumbă în legătură cu apărarea țării.

Capacitatea de apărare rezultă din acțiuni coordonate, în principal în domeniile militar, de securitate și ordine publică, precum și economic, administrație publică la nivel central și local, educație, sănătate, infrastructură și comunicații, mediu. În acest sens, comportă interes unele prevederi din Legea cu privire la apărarea națională: în caz de agresiune armată a cărei amploare depășește capacitatea combativă a forțelor sistemului național de apărare, se vor angaja toate resursele umane și materiale disponibile pentru respingerea acesteia (alin.(3) art.9); dislocarea și structura marilor unități militare, ale unităților militare și ale instituțiilor Armatei Naționale, ale altor componente ale Forțelor Armate au drept obiectiv menținerea și dezvoltarea capacității și pregătirii de luptă ale acestora, necesare riposte rapide și decisive împotriva unei eventuale agresiuni sau a altor acțiuni ce pot afecta securitatea națională (art.10); Guvernul Republicii Moldova coordonează activitatea ministerelor și a altor autorități ale administrației publice pentru realizarea măsurilor de asigurare a capacității de apărare a țării (lit.a) alin.(2) art.27).

În alt context, în cazul modalității de spionaj, au calitatea de *obiect imaterial* al infracțiunii prevăzute la art.337 CP RM informațiile ce constituie secret de stat sau alte informații care pot fi folosite în dauna intereselor Republicii Moldova. În cazul modalității de divulgare a secretului de stat unui stat străin, unei organizații străine sau reprezentanților lor, infracțiunea în cauză are obiect imaterial reprezentat de informațiile ce constituie secret de stat.

Datorită specificului său, infracțiunea de trădare de Patrie nu are victimă.

Latura obiectivă a infracțiunii examinate constă în fapta prejudiciabilă care se exprimă în acțiunea de trecere de partea dușmanului, spionaj, divulgare a secretului de stat unui stat străin, unei organizații străine sau reprezentanților lor, ori în acordarea de ajutor unui stat străin la înfăptuirea activității dușmănoase împotriva Republicii Moldova.

Astfel, se poate desprinde că acțiunea prejudiciabilă prevăzută la art.337 CP RM cunoaște patru modalități normative alternative:

- 1) trecerea de partea dușmanului;
- 2) spionaj;
- 3) divulgarea secretului de stat unui stat străin, unei organizații străine sau reprezentanților lor;
- 4) acordarea de ajutor unui stat străin la înfăptuirea activității dușmănoase împotriva Republicii Moldova.

Prin „trecere de partea dușmanului” se înțelege refugiarea pe teritoriul ocupat de inamic sau intrarea în serviciul acestuia prin înrolare în forțele militare sau în alte formațiuni de luptă inamice, în unitățile de cercetare, poliție etc. Prin „dușman” se are în vedere fiecare dintre părțile beligerante implicate într-un conflict armat, privite în raport una față de alta. Iată de ce, trecerea de partea dușmanului, ca modalitate de realizare a trădării de Patrie, se poate atesta numai în timpul unui conflict armat.

Prin „spionaj” se înțelege transmiterea, sustragerea sau culegerea de informații ce constituie secret de stat ori transmiterea sau culegerea, din însărcinarea serviciului de spionaj străin, a altor informații.

Prin „divulgarea secretului de stat unui stat străin, unei organizații străine sau reprezentanților lor” se are în vedere comunicarea în condiții de ilegalitate a informațiilor ce constituie secret de stat. Divulgarea poate fi făcută pe cale verbală sau în scris, prin telefon sau prin utilizarea altor mijloace de comunicație, ori prin utilizarea unor mijloace de mediatizare, nemijlocit sau prin intermediari. La calificare nu are importanță dacă informațiile ce constituie secret de stat au fost transmise unei singure persoane sau câtorva persoane. Astfel de circumstanțe pot fi luate în considerație la individualizarea pedepsei pentru infracțiunea de trădare de Patrie. Important este ca destinatarul informațiilor în cauză să fie un stat străin, o organizație străină sau un reprezentant al acestora.

Prin „organizație străină” se are în vedere o reuniune de persoane alcătuind o comunitate stabilă, având un caracter internațional, național sau non-guvernamental, urmărind un scop lucrativ sau non-lucrativ. Pentru calificarea faptei în baza art.337 CP RM, nu are importanță dacă organizația străină este sau nu înregistrată, dacă activează deschis sau în condiții de clandestinitate. Prin „reprezentant al unui stat străin sau al unei organizații străine” trebuie de înțeles persoana împuternicită să le reprezinte pe acestea, să țină locul acestora, să acționeze în numele unui stat străin sau al unei organizații străine. Pentru calificarea celor săvârșite în conformitate cu art.337 CP RM, nu contează dacă reprezentantul unui stat străin sau al unei organizații străine este remunerat sau nu, dacă deține împuterniciri permanente sau provizorii.

Prin „acordare de ajutor unui stat străin la înfăptuirea activității dușmănoase împotriva Republicii Moldova” urmează a se înțelege: înlesnirea ocupației militare străine; recrutarea de persoane pentru forțele armate ale inamicului; procurarea de valori și materiale de orice fel pentru inamic; efectuarea altor activități de natură să favorizeze activitatea dușmanului sau să slăbească puterea de luptă a Forțelor Armate ale Republicii Moldova sau a forțelor armate aliate etc. Prin „activitate dușmănoasă împotriva Republicii Moldova” se are în vedere exercitarea unor influențe negative asupra intereselor de stat ale Republicii Moldova. Este obligatoriu ca acordarea de ajutor unui stat străin la înfăptuirea activității dușmănoase împotriva Republicii Moldova să se realizeze în timpul unui conflict armat.

Infracțiunea specificată la art.337 CP RM este, după caz, o infracțiune formală sau materială. Atunci când este formală, ea se consideră consumată, după caz, din momentul: trecerii de partea dușmanului; transmiterii sau culegerii de informații ce constituie secret de stat ori transmiterii sau culegerii, din însărcinarea serviciului de spionaj străin, a altor informații; aflării secretului de stat de către un stat străin, o organizație străină sau un reprezentant al lor; acordării de ajutor unui stat străin la înfăptuirea activității dușmănoase împotriva Republicii Moldova. Atunci când este materială – în ipoteza modalității de spionaj, presupunând sustragerea de informații ce constituie secret de stat – ea se consideră consumată din momentul în care făptuitorul obține posibilitatea reală de a se folosi și a dispune de respectivele informații.

Latura subiectivă a infracțiunii de trădare de Patrie se caracterizează prin intenție directă.

În unele cazuri, este necesară stabilirea scopului special al infracțiunii: scopul transmiterii informațiilor ce constituie secret de stat unui stat străin, unei organizații străine sau agenturii lor (în cazul modalității de spionaj, când se concretizează în transmiterea, sustragerea sau culegerea de informații ce constituie secret de stat); scopul folosirii în dauna intereselor Republicii Moldova a altor informații decât cele ce constituie secret de stat (în ipoteza modalității de spionaj, când se concretizează în transmiterea sau culegerea, din însărcinarea serviciului de spionaj străin, a altor informații pentru a fi folosite în dauna intereselor Republicii Moldova). În calitate de scop special subsidiar apare scopul de cupiditate (în situația modalității de spionaj, când se exprimă în sustragerea de informații ce constituie secret de stat).

Motivele infracțiunii prevăzute la art.337 CP RM sunt: răzburarea; ura; lașitatea; interesul material (presupunând executarea unei comenzi în schimbul unei remunerații materiale); năzuința de a obține unele avantaje nepatrimoniale etc.

Subiectul infracțiunii examinate este persoană fizică responsabilă care la momentul săvârșirii infracțiunii a atins vârsta de 16 ani. În plus, subiectul are calitatea specială de cetățean al Republicii Moldova. Un cetățean străin (persoană care aparține unui stat străin și care nu aparține Republicii Moldova) sau un apatrid (persoană care nu este cetățean al Republicii Moldova și nici cetățean al unui alt stat) nu poate fi subiect al infracțiunii de trădare de Patrie.

Potrivit Legii cetățeniei Republicii Moldova, adoptate de Parlamentul Republicii Moldova la 02.06.2000 [5], cetățenia Republicii Moldova se dobândește prin: a) naștere; b) recunoaștere; c) înfiere; d) redobândire; e) naturalizare. Cetățenia Republicii Moldova se pierde: a) prin renunțare; b) prin retragere; c) în temeiul acordurilor internaționale la care Republica Moldova este parte.

Pentru calificarea faptei în baza art.337 CP RM, nu este relevant modul de dobândire a cetățeniei Republicii Moldova de către făptuitor. Important este ca la momentul săvârșirii infracțiunii făptuitorul să nu-și fi pierdut cetățenia Republicii Moldova.

Este posibil ca subiectul infracțiunii specificate la art.337 CP RM să fie pluripartid. În acest caz, conține să aibă, printre altele, cetățenia Republicii Moldova. Conform Legii cetățeniei Republicii Moldova, în Republica Moldova pluralitatea de cetățenii se permite: a) copiilor care au dobândit automat la naștere cetățenia Republicii Moldova și cetățenia unui alt stat; b) cetățenilor săi care dețin concomitent cetățenia unui alt stat, când această cetățenie este dobândită automat prin căsătorie; c) copiilor cetățeni ai Republicii Moldova care au dobândit cetățenia unui alt stat în urma înfierii; d) dacă această pluralitate rezultă din prevederile acordurilor internaționale la care Republica Moldova este parte; e) în cazul când renunțarea la cetățenia unui alt stat sau pierderea ei nu este posibilă sau nu poate fi rezonabil cerută; f) în alte cazuri prevăzute de numita lege.

În interesele republicii și în cazuri excepționale, cetățenii unor alte state pot deveni și cetățeni ai Republicii Moldova, prin decret al Președintelui Republicii Moldova, dacă nu cad sub incidența lit.a)-d) art.20 al Legii cetățeniei Republicii Moldova*. Dobândirea de către cetățeanul Republicii Moldova a cetățeniei altui stat nu atrage pierderea cetățeniei Republicii Moldova. În raporturile cu Republica Moldova, cetățeanul Republicii Moldova care posedă cetățenia altui stat este recunoscut numai ca cetățean al Republicii Moldova, cu excepția cazurilor prevăzute la lit.a)-e) alin.(1) și la alin.(2) art.24 al aceleiași legi.

În altă privință, consemnăm calitatea specială subsecventă a subiectului infracțiunii de trădare de Patrie – persoana căreia informațiile ce constituie secret de stat i-au fost încredințate sau i-au devenit cunoscute în legătură cu serviciul sau cu munca sa – în ipoteza modalității de divulgare a secretului de stat unui stat străin, unei organizații străine sau reprezentanților lor.

În conformitate cu alin.(2) art.337 CP RM, este liberat de răspundere penală cetățeanul Republicii Moldova, racolat de serviciul de spionaj străin pentru înfăptuirea unei activități dușmănoase împotriva Republicii Moldova, în cazul în care îndeplinește următoarele două condiții: 1) el nu a săvârșit nici un fel de acțiuni pentru realizarea însărcinării criminale primite; 2) el a declarat de bunăvoie autorităților despre legătura sa cu serviciul de spionaj străin. Cele două condiții trebuie să fie întrunite cumulativ.

De aceea, în ipoteza în care făptuitorul, racolat de serviciul de spionaj străin pentru înfăptuirea unei activități dușmănoase împotriva Republicii Moldova, a comis unele acțiuni pentru realizarea însărcinării criminale primite, iar apoi a declarat de bunăvoie autorităților despre legătura sa cu serviciul de spionaj străin, cele săvârșite urmează a fi qualificate în baza art.337 CP RM. Declarația făptuitorului, făcută de bunăvoie autorităților despre legătura sa cu serviciul de spionaj străin, urmează a fi luată în considerație ca circumstanță atenuantă la stabilirea pedepsei.

Infracțiunea de spionaj. La art.338 CP RM este prevăzută răspunderea penală pentru infracțiunea de spionaj, adică pentru transmiterea, sustragerea sau culegerea de informații ce constituie secret de stat în scopul transmiterii lor unui stat străin, unei organizații străine sau agenturii lor, precum și pentru transmiterea sau culegerea, din însărcinarea serviciului de spionaj străin, a altor informații pentru a fi folosite în dauna intereselor Republicii Moldova, dacă spionajul este săvârșit de un cetățean străin sau de un apatrid.

În acord cu Legea Republicii Moldova privind regimul străinilor în Republica Moldova, adoptată de Parlamentul Republicii Moldova la 16.07.2010 [6], străinul este persoana care nu deține cetățenia Republicii Moldova sau care este apatrid. Pe timpul aflării sau șederii în Republica Moldova, străinii sunt obligați să respecte legislația Republicii Moldova.

Dacă, în cazul în care spionajul este săvârșit de cetățeanul Republicii Moldova, fapta constituie trădare de țară, o asemenea calificare nu ar fi posibilă în cazul când fapta în cauză este săvârșită de un cetățean străin

* În corespundere cu art.20 al Legii cetățeniei Republicii Moldova, cetățenia Republicii Moldova nu se acordă persoanei care: a) a săvârșit crime internaționale, militare sau crime împotriva umanității; b) a fost implicată în activitate teroristă; c) a fost condamnată la privațiune de libertate pentru infracțiuni premeditate și are antecedente penale sau la momentul examinării cererii se află sub urmărire penală; d) desfășoară activitate care periclitează securitatea statului, ordinea publică, sănătatea și moralitatea populației.

sau de o persoană fără cetățenie. Aceștia din urmă nu-și trădează Patria, dar activitatea lor prezintă o pericolozitate deosebită pentru Republica Moldova și de aceea legea penală o incriminează distinct, în art.338 CP RM, sub denumirea de spionaj.

Obiectul juridic special al infracțiunii prevăzute la art.338 CP RM îl formează relațiile sociale cu privire la securitatea de stat, privită din perspectiva necesității păstrării cu strictețe a informațiilor ce constituie secret de stat sau a altor informații care pot fi folosite în dauna intereselor Republicii Moldova.

Obiectul imaterial al infracțiunii de spionaj îl reprezintă, după caz: 1) informațiile ce constituie secret de stat; 2) alte informații care pot fi folosite în dauna intereselor Republicii Moldova.

Informațiile ce constituie secret de stat formează obiectul imaterial al infracțiunii analizate în ipoteza modalității de transmitere, sustragere sau culegere de informații ce constituie secret de stat în scopul transmiterii lor unui stat străin, unei organizații străine sau agenturii lor. În ce privește alte informații (altele decât cele care constituie secret de stat), care pot fi folosite în dauna intereselor Republicii Moldova, acestea reprezintă obiectul imaterial al infracțiunii de spionaj în cazul modalității de transmitere sau culegere, din însărcinarea serviciului de spionaj străin, a altor informații pentru a fi folosite în dauna intereselor Republicii Moldova.

Potrivit art.121 CP RM, prin „secret de stat” înțelegem informațiile definite astfel prin Legea nr.245-XVI din 27 noiembrie 2008 cu privire la secretul de stat. Conform Legii Republicii Moldova cu privire la secretul de stat, adoptate de Parlamentul Republicii Moldova la 27.11.2008 [7], constituie secret de stat informațiile protejate de stat în domeniul apărării naționale, economiei, științei și tehnicii, relațiilor externe, securității statului, asigurării ordinii de drept și activității autorităților publice, a căror divulgare neautorizată sau pierdere este de natură să aducă atingere intereselor și/sau securității Republicii Moldova.

Atribuirea informațiilor la secret de stat și secretizarea acestora se efectuează în baza principiilor legalității, argumentării și oportunității. Legalitatea atribuirii informațiilor la secret de stat și a secretizării acestora constă în corespunderea acestor informații cu prevederile art.7 și 8 ale Legii cu privire la secretul de stat și cu legislația privind secretul de stat. Argumentarea atribuirii informațiilor la secret de stat și a secretizării acestora constă în stabilirea caracterului rațional al secretizării unor informații concrete, a eventualelor consecințe economice și de altă natură ale acestei acțiuni, ținându-se cont de echilibrul dintre interesele primordiale ale statului, ale societății și ale cetățeanului. Oportunitatea atribuirii informațiilor la secret de stat și a secretizării acestora constă în stabilirea unor restricții privind accesul și răspândirea informațiilor respective fie din momentul elaborării/primirii lor, fie din timp.

În modul stabilit de Legea cu privire la secretul de stat, sunt atribuite la secret de stat informațiile:

1) din domeniul apărării naționale privind: a) conținutul planurilor strategice și operative, al documentelor ce țin de conducerea operațiunilor de luptă privind pregătirea și derularea operațiunilor, desfășurarea strategică, operativă și de mobilizare a trupelor, alți indicatori importanți ce caracterizează organizarea, efectivul, dislocarea, pregătirea de luptă și de mobilizare, armamentul și asigurarea tehnico-materială a Forțelor Armate ale Republicii Moldova; b) direcțiile de dezvoltare a unor tipuri de armament, de tehnică militară și specială, cantitatea și caracteristicile lor tehnico-tactice, organizarea și tehnologiile de producere, lucrările științifice teoretice și experimentale legate de crearea modelelor noi de armament, tehnică militară și specială sau modernizarea acestora, alte lucrări planificate sau efectuate în interesele apărării naționale; c) forțele și mijloacele protecției civile, capacitățile de care dispun localitățile și unele obiective separate pentru protecția, evacuarea și dispersarea populației, asigurarea activităților sociale vitale ale populației și a activității de producere a persoanelor juridice în perioada de război, de asediu sau de urgență, precum și în cazul situațiilor excepționale; d) dislocarea, destinația, gradul de pregătire și de securitate a obiectivelor cu regim special, proiectarea, construirea și exploatarea acestora, repartizarea terenului, subsolului și acvatoriului pentru asemenea obiective; e) datele și caracteristicile geodezice, gravimetrice, cartografice și hidrometeorologice care prezintă importanță pentru apărarea statului;

2) din domeniul economiei, științei și tehnicii privind: a) planurile și potențialul de mobilizare a economiei naționale, rezervele și volumul livrărilor de materiale strategice, datele generalizate despre nomenclatura și nivelul stocurilor, volumul livrărilor, alocării, depunerii, înprospătării acestora, amplasarea și volumul real al rezervelor materiale de stat; b) utilizarea transporturilor, comunicațiilor, a potențialului altor ramuri și obiective ale infrastructurii naționale în scopul asigurării capacității de apărare și a securității statului; c) planurile, conținutul, volumul, finanțarea și îndeplinirea comenzilor de stat pentru asigurarea securității statului și a necesităților sale de apărare; d) planurile, volumul și alte caracteristici importante privind extragerea,

producerea și realizarea unor tipuri strategice de materie primă și produse; e) operațiunile ce țin de confecționarea semnelor bănești și a titlurilor de valoare emise de stat, păstrarea și protecția lor contra falsificării, emiterea, schimbul și retragerea lor din circulație; f) lucrările științifice teoretice, experimentale de construcții și proiectare, în baza cărora pot fi create tehnologii avansate, tipuri noi de producție, produse și procese tehnologice, care prezintă importanță pentru apărarea și economia națională sau care influențează esențial activitatea economică externă, interesele și/sau securitatea statului;

3) din domeniul relațiilor externe privind: a) activitatea de politică externă, relațiile economice externe ale Republicii Moldova, a căror divulgare prematură poate cauza prejudicii intereselor și/sau securității statului; b) colaborarea militară, tehnico-științifică și de altă natură a Republicii Moldova cu statele străine și organizațiile internaționale, dacă divulgarea acestor informații va cauza, inevitabil, prejudicii intereselor și/sau securității statului; c) activitatea externă a statului în domeniile financiar, creditar și valutar, dacă divulgarea acestor informații va cauza prejudicii intereselor și/sau securității statului;

4) din domeniul securității statului și asigurării ordinii de drept privind: a) efectivul, forțele, conținutul, planurile, organizarea, finanțarea și asigurarea tehnico-materială, formele, tactica, metodele, mijloacele și rezultatele activităților de informații, de contrainformații și operative de investigații; b) persoanele care colaborează sau au colaborat confidențial cu organele care desfășoară activități de informații, de contrainformații și operative de investigații; c) forțele, mijloacele și metodele de asigurare a protecției de stat părții vătămate, martorilor și altor persoane care acordă ajutor în procesul penal; d) paza frontierei de stat a Republicii Moldova; e) planurile, organizarea, finanțarea, efectivul, forțele, mijloacele și metodele de asigurare a securității persoanelor beneficiare de protecție de stat, precum și paza sediilor de lucru și a reședințelor acestora; f) sistemele de telecomunicații guvernamentale și alte tipuri de rețele de telecomunicații electronice care asigură necesitățile autorităților publice, apărării naționale, securității statului și menținerii ordinii publice; g) organizarea, conținutul, starea și planurile de dezvoltare a protecției criptografice și tehnice a secretului de stat, conținutul și rezultatele cercetărilor științifice în domeniul criptografiei referitor la protecția secretului de stat; h) sistemele și mijloacele de protecție criptografică a secretului de stat, proiectarea, producerea, tehnologiile de producere și utilizarea acestora; i) cifrurile de stat, elaborarea, crearea, tehnologiile de producere și utilizarea acestora; j) organizarea regimului secret în cadrul autorităților publice și în al altor persoane juridice, planurile și măsurile în domeniul protecției secretului de stat; k) alte metode, forme și mijloace de protecție a secretului de stat;

5) din sfera activității autorităților publice privind: a) conținutul extraselor, comentariilor, proiectelor, părților acestora, al altor acte de uz intern ale autorităților publice, a căror divulgare ar putea conduce la divulgarea informațiilor atribuite la secret de stat; b) activitatea de elaborare, modificare, completare, definitivare a actelor oficiale, alte proceduri și activități ale autorităților publice de colectare și prelucrare a informațiilor care, în modul prevăzut de legislație, urmează să fie atribuite la secret de stat; c) activitatea de examinare și deliberare în cadrul autorităților publice și între acestea în probleme din domeniile în care informațiile sunt atribuite la secret de stat.

Motivarea necesității de a atribui informațiile la secret de stat, în baza principiilor de atribuire a informațiilor la secret de stat și secretizare a acestora, revine autorităților publice și altor persoane juridice care au elaborat/primit aceste informații.

Nu se atribuie la secret de stat și nu pot fi secretizate informațiile privind: a) faptele de încălcare a drepturilor și libertăților omului și ale cetățeanului; b) starea mediului înconjurător, calitatea produselor alimentare și a obiectelor de uz casnic; c) accidentele, catastrofele, fenomenele naturale periculoase și alte evenimente extraordinare care periclitizează securitatea cetățenilor; d) starea sănătății populației, nivelul ei de trai, inclusiv alimentația, îmbrăcămintea, deservirea medicală și asigurarea socială, indicatorii sociodemografici; e) starea sănătății persoanelor care ocupă funcție de demnitate publică; f) faptele de încălcare a legii de către autoritățile publice și persoanele cu funcție de răspundere din cadrul acestora; g) starea reală de lucruri în domeniul învățământului, culturii, comerțului, agriculturii și al ordinii de drept. Nu se atribuie la secret de stat și nu pot fi secretizate și alte informații conform legislației naționale și tratatelor internaționale la care Republica Moldova este parte.

Se interzice secretizarea informațiilor în cazul în care aceasta ar putea limita accesul la informațiile de interes public, s-ar putea răsfrânge negativ asupra realizării programelor de stat și de ramură ale dezvoltării social-economice și culturale sau ar putea reține concurența dintre agenții economici.

Trebuie de menționat că secretizarea/desecretizarea informațiilor cu încălcarea cerințelor stabilite de legislația cu privire la secretul de stat atrage răspunderea în baza alin.(1) art.365² din Codul contravențional. În același timp, refuzul neîntemeiat de a secretiza/desecretiza informațiile atribuite la secretul de stat se sancționează conform alin.(2) art.365² din Codul contravențional.

În scopul promovării unei politici de stat unice în domeniul atribuirii informațiilor la secret de stat și al secretizării lor, Guvernul aprobă Nomenclatorul informațiilor atribuite la secret de stat în care sunt incluse și autoritățile publice cu împuterniciri de dispoziție asupra acestor informații*. Nomenclatorul informațiilor atribuite la secret de stat se publică în Monitorul Oficial al Republicii Moldova și poate fi revizuit în caz de necesitate.

În baza și în limitele Nomenclatorului informațiilor atribuite la secret de stat și în scopul concretizării și sistematizării informațiilor în domeniile lor de activitate, autoritățile publice indicate în Nomenclator elaborează nomenclatoare departamentale detaliate de informații care urmează a fi secretizate. În caz de necesitate, pot fi elaborate nomenclatoare interdepartamentale detaliate de informații care urmează a fi secretizate. Persoanele juridice care efectuează lucrări cu utilizarea informațiilor atribuite la secret de stat elaborează, după caz, în coordonare cu beneficiarul acestor lucrări, nomenclatoare detaliate separate de informații care urmează a fi secretizate. Nomenclatoarele departamentale de informații care urmează a fi secretizate conțin informații asupra cărora au împuterniciri de dispoziție autoritățile publice în cauză, în acestea stabilindu-se gradele și termenii de secretizare a informațiilor. Nomenclatoarele menționate trebuie să corespundă Nomenclatorului informațiilor atribuite la secret de stat. Nomenclatoarele departamentale de informații care urmează a fi secretizate, precum și modificările și completările la acestea, coordonate cu Comisia interdepartamentală pentru protecția secretului de stat, se aprobă de către conducătorii autorităților publice cu împuterniciri de dispoziție asupra informațiilor în cauză și nu sunt date publicității. Câte un exemplar al nomenclatoarelor departamentale de informații care urmează a fi secretizate se transmite pentru înregistrare Comisiei interdepartamentale pentru protecția secretului de stat și Serviciului de Informații și Securitate. Conducătorii autorităților publice cu împuterniciri de dispoziție asupra informațiilor atribuite la secret de stat sunt obligați să revizuiască periodic, cel puțin o dată la 5 ani, conținutul nomenclatoarelor departamentale de informații care urmează a fi secretizate în ceea ce privește argumentarea secretizării informațiilor și corespunderea cu gradele de secretizare stabilite anterior.

În altă ordine de idei, prin „alte informații (altele decât cele care constituie secret de stat), care pot fi folosite în dauna intereselor Republicii Moldova” se au în vedere informațiile care pot fi folosite în detrimentul intereselor Republicii Moldova, deși nu constituie secret de stat. În cazul dat, contează nu caracterul informațiilor, dar faptul că acestea sunt transmise sau culese din însărcinarea serviciului de spionaj străin. Dacă alte informații (altele decât cele care constituie secret de stat) sunt transmise sau culese din propria inițiativă a făptuitorului sau din însărcinarea altor instituții sau organizații decât serviciile de spionaj străine, art.338 CP RM este inaplicabil.

La alte informații (altele decât cele care constituie secret de stat), care pot fi folosite în dauna intereselor Republicii Moldova, pot fi atribuite informațiile vizând: caracteristicile personale ale unor persoane cu funcție de răspundere; probele de sol, de apă sau de aer dintr-o anumită locație; schemele sau imaginile foto ori video ale unor noduri de cale ferată sau ale unor obiective de comunicație ori telecomunicație etc. De regulă, astfel de informații sunt transmise sau culese de serviciile de spionaj străine în vederea soluționării prospective a sarcinilor de racolare, a săvârșirii actelor de diversiune, a elaborării unor planuri strategice de activitate subversivă pentru situații deosebite etc.

Datorită specificului său, infracțiunea prevăzută la art.338 CP RM nu are victimă.

Latura obiectivă a infracțiunii examinate constă în fapta prejudiciabilă exprimată în acțiunea de transmitere, sustragere sau culegere de informații ce constituie secret de stat ori de transmitere sau culegere, din însărcinarea serviciului de spionaj străin, a altor informații.

Pot fi distinse următoarele două modalități normative ale acțiunii prejudiciabile specificate la art.338 CP RM:

- 1) transmiterea, sustragerea sau culegerea de informații ce constituie secret de stat;
- 2) transmiterea sau culegerea, din însărcinarea serviciului de spionaj străin, a altor informații.

* Se are în vedere Hotărârea Guvernului Republicii Moldova privind aprobarea Nomenclatorului informațiilor atribuite la secret de stat, nr.411 din 25.05.2010 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2010, nr.83-84.

În cazul dat, transmiterea de informații presupune trimiterea sau comunicarea acestora prin intermediul unei persoane, al unei scrisori etc., pe cale verbală sau în scris, prin telefon sau prin utilizarea altor mijloace de comunicație etc.

Sustragerea de informații reprezintă scoaterea acestora din posesia deținătorului de drept și trecerea lor în posesia făptuitorului. Pentru calificarea faptei în conformitate cu art.338 CP RM, nu contează dacă sustragerea informațiilor este manifestă sau clandestină, cu aplicarea violenței sau prin înșelăciune etc. De asemenea, faptul săvârșirii sustragerii informațiilor în timpul unei calamități, de o persoană mascată, deghizată sau travestită, cu aplicarea armei sau a altor obiecte folosite în calitate de armă etc., nu influențează asupra calificării celor săvârșite în baza art.338 CP RM. Astfel de împrejurări pot fi luate în considerație la individualizarea pedepsei.

Dacă, de rând cu sustragerea informațiilor ce constituie secret de stat, se comite sustragerea altor entități, cele săvârșite vor forma concursul infracțiunilor prevăzute la art.338 și 186-188, 190-192, 360 sau altele din Codul penal.

În fine, culegerea de informații presupune obținerea acestora pe oricare cale ilegală. În ipoteza culegerii de informații ce constituie secret de stat, această cale ilegală trebuie să fie oricare alta decât sustragerea. Culegerea informațiilor se poate realiza prin: monitorizare, incluzând aplicarea unor mijloace tehnice speciale destinate pentru obținerea ascunsă a informației; comunicarea cu persoanele care dețin respectivele informații; interceptarea telefonică; interceptarea corespondenței etc.

Săvârșind fapta prevăzută la art.338 CP RM (presupunând acțiunea de transmitere, sustragere sau culegere de informații ce constituie secret de stat), făptuitorul poate încălca regulile privind desecretizarea informațiilor ce constituie secret de stat. În special, se au în vedere regulile stabilite de Regulamentul cu privire la asigurarea regimului secret în cadrul autorităților publice și al altor persoane juridice, aprobat prin Hotărârea Guvernului Republicii Moldova, nr.1176 din 22.12.2010 [8].

Conform acestor reguli, informațiile din domeniul apărării naționale, economiei, științei și tehnicii, relațiilor externe, securității statului, asigurării ordinii de drept și activității autorităților publice sunt secretizate, ținând cont de importanța pe care o au pentru interesele și/sau securitatea Republicii Moldova și de consecințele ce s-ar produce ca urmare a pierderii sau divulgării lor neautorizate.

În funcție de gravitatea prejudiciilor ce pot fi cauzate intereselor și/sau securității Republicii Moldova în cazul divulgării sau pierderii acestor informații, Legea cu privire la secretul de stat stabilește patru grade de secretizare a informațiilor atribuite la secret de stat și, respectiv, parafele de secretizare pentru purtătorii materiali de asemenea informații: 1) „Strict secret” – grad de secretizare atribuit informațiilor a căror divulgare neautorizată poate aduce prejudicii deosebit de grave intereselor și/sau securității Republicii Moldova; 2) „Secret” – grad de secretizare atribuit informațiilor a căror divulgare neautorizată poate dăuna grav intereselor și/sau securității Republicii Moldova; 3) „Confidențial” – grad de secretizare atribuit informațiilor a căror divulgare neautorizată poate dăuna intereselor și/sau securității Republicii Moldova; 4) „Restricționat” – grad de secretizare atribuit informațiilor a căror divulgare neautorizată poate fi în dezavantajul intereselor și/sau securității Republicii Moldova sau poate conduce la divulgarea unei informații secretizate cu parafa „Strict secret”, „Secret” sau „Confidențial”.

În corespundere cu gradele de secretizare a informațiilor atribuite la secret de stat, sunt stabilite următoarele termene de secretizare a informațiilor, care încep din ziua în care pe purtătorul material de informații atribuite la secret de stat a fost aplicată parafa de secretizare: 1) „Strict secret” – până la 25 de ani; 2) „Secret” – până la 15 ani; 3) „Confidențial” – până la 10 ani; 4) „Restricționat” – până la 5 ani. Termenul de secretizare a informațiilor despre persoanele care colaborează sau au colaborat confidențial cu organele ce desfășoară activitate de informații, de contrainformații și operativă de investigații este nelimitat, indiferent de gradul de secretizare. Termenul de secretizare a datelor despre identitatea și calitatea ofițerului de informații este de 50 de ani din data eliberării din serviciu a ofițerului, dar nu mai puțin de 25 de ani din data decesului acestuia. Termenul poate fi prelungit pe perioade consecutive a câte 10 ani, la decizia directorului Serviciului de Informații și Securitate, în cazul în care desecretizarea datelor contravine intereselor asigurării securității naționale și/sau a drepturilor și intereselor legitime ale urmașilor ofițerului de informații. Termenele de secretizare pot fi prelungite în anumite situații excepționale de către Comisia interdepartamentală pentru protecția secretului de stat, în baza unei motivații temeinice, la solicitarea conducătorilor autorităților publice investite cu împuterniciri de dispoziție asupra informațiilor atribuite la secret de stat sau, după caz, din oficiu.

Gradul de secretizare a informației se determină în conformitate cu Nomenclatorul informațiilor atribuite la secret de stat și nomenclatoarele departamentale/interdepartamentale detaliate de informații care urmează a fi secretizate, iar în cazuri aparte – conform părții care se referă la lucrările ce urmează a fi efectuate în baza acestor nomenclatoare. Gradul de secretizare a informațiilor ce se conțin în document se determină de executant și persoana care semnează sau aprobă documentul. Gradul de secretizare a informațiilor privind efectuarea unor lucrări în comun și a altor lucrări se determină de către beneficiarul acestor lucrări în comun cu executantul lucrărilor. Gradul de secretizare a informațiilor ce se conțin în tezele de licență, masterat, doctorat, alte lucrări cu tematică secretă, se determină de către executant și conducătorul lui științific. Gradul de secretizare a informațiilor ce se conțin în cererea de înregistrare a dreptului de proprietate intelectuală se determină de către autor (coautori) și conducătorul autorității publice învestite cu împuterniciri de dispoziție asupra informațiilor atribuite la secret de stat, care prezintă cererea.

Documentul elaborat pe baza prelucrării informațiilor cu grade de secretizare diferite va fi secretizat conform noului conținut, care poate fi superior originalelor. Documentul rezultat din cumularea neprelucrată a unor extrase provenite din informații secretizate va primi gradul de secretizare corespunzător conținutului extrasului cu cel mai înalt nivel de secretizare. Rezumatele, traducerile și extrasele din documentele secretizate primesc gradul de secretizare corespunzător conținutului. Dacă unele părți ale unui document (spre exemplu, pagini, paragrafe, secțiuni, anexe) conțin informații ce se atribuie la diferite grade de secretizare, pe acestea se vor aplica parafele corespunzătoare gradului de secretizare respectiv. În acest caz, gradul de secretizare atribuit documentului integral va fi cel al părții cu cel mai înalt grad de secretizare. Scrisorile sau notele care însoțesc documentele anexate poartă nivelul de secretizare cel mai înalt care a fost atribuit acestora din urmă.

Autoritatea emitentă indică în mod clar gradul de secretizare în cazul în care sunt separate de anexele lor. Parafa de secretizare reflectă gradul superior de secretizare a informațiilor ce se conțin în lucrări, documente, articole și se marchează prin una din inscripțiile: „Strict secret”, „Secret”, „Confidențial” sau „Restricționat”. Parafa de secretizare a lucrării, etapelor și părților ei componente se indică de către beneficiarul acestora în sarcina (planul) de executare a lucrării. Când se aplică parafa „Strict secret”, se indică, sub linie, punctul din nomenclatorul departamental/interdepartamental detaliat de informații care urmează a fi secretizate, în baza căruia se determină parafa. Parafa de secretizare a articolului și a fiecărei părți componente a acestuia se indică, de către cel care elaborează sau fabrică, în documentația cu privire la articol (spre exemplu, condițiile tehnice, instrucțiunile privind exploatarea, pașaportul tehnic).

Informațiile secrete de stat se desecretizează de către persoanele cu funcție de răspundere cu împuterniciri de secretizare a informațiilor respective dacă: 1) termenul de secretizare a expirat; 2) s-au schimbat circumstanțele obiective și, drept urmare, protecția în continuare a anumitor informații atribuite la secret de stat devine inoportună; 3) au fost operate modificări în art.7 și 8 din Legea cu privire la secretul de stat, în Nomenclatorul informațiilor atribuite la secret de stat sau în nomenclatoarele departamentale/interdepartamentale detaliate de informații care urmează a fi secretizate și, drept urmare, protecția în continuare a anumitor informații atribuite la secret de stat devine inoportună; 4) există o decizie privind recunoașterea secretizării informațiilor drept neîntemeiată.

În cazul păstrării informațiilor atribuite la secret de stat în fondurile închise ale arhivelor, purtătorii materiali ai acestora se vor desecretiza de către conducătorii arhivelor de stat, cu condiția că organizația întemeietoare a fondului sau succesorul ei de drepturi le delegă astfel de împuterniciri. În caz de lichidare a organizației întemeietoare a fondului și de lipsă a succesorului ei de drepturi, chestiunea privind desecretizarea purtătorilor materiali de informații atribuite la secret de stat este examinată de Comisia interdepartamentală pentru protecția secretului de stat. Persoanele cu funcție de răspundere împuternicite de a secretiza informațiile vor asigura informarea autorităților sau persoanelor juridice, cărora le-a fost expediat documentul, despre faptul desecretizării acestuia. Informațiile secretizate, despre care s-a stabilit cu certitudine că sunt divulgate sau iremediabil pierdute, vor fi desecretizate. Desecretizarea se face numai în baza investigației prin care s-a stabilit faptul divulgării sau pierderii informațiilor respective ori a suportului material al acestora, cu acordul scris al emitentului.

În alt registru, trebuie de menționat că infracțiunea de spionaj este, după caz, o infracțiune formală sau materială. Atunci când este formală, ea se consideră consumată, după caz, din momentul: transmiterii sau culegerii de informații ce constituie secret de stat; transmiterii sau culegerii, din însărcinarea serviciului de spionaj străin, a altor informații. Atunci când este materială – în ipoteza sustragerii de informații ce constituie

secret de stat – ea se consideră consumată din momentul în care făptuitorul obține posibilitatea reală de a se folosi și a dispune de respectivele informații.

Latura subiectivă a infracțiunii specificate la art.338 CP RM se caracterizează prin intenție directă.

În unele cazuri, este necesară stabilirea scopului special al infracțiunii: scopul transmiterii informațiilor, ce constituie secret de stat, unui stat străin, unei organizații străine sau agenturii lor (în cazul transmiterii, sustragerii sau culegerii de informații ce constituie secret de stat); scopul folosirii în dauna intereselor Republicii Moldova a altor informații decât a celor ce constituie secret de stat (în ipoteza transmiterii sau culegerii, din însărcinarea serviciului de spionaj străin, a altor informații pentru a fi folosite în dauna intereselor Republicii Moldova). În calitate de scop special subsidiar apare scopul de cupiditate (în situația sustragerii de informații ce constituie secret de stat).

Motivele infracțiunii de spionaj sunt: năzuința de a îndeplini obligațiile profesionale; interesul material (presupunând executarea unei comenzi în schimbul unei remunerații materiale); năzuința de a obține unele avantaje nepatrimoniale; răzbunarea; ura etc.

Subiectul infracțiunii în cauză este persoană fizică responsabilă care la momentul săvârșirii infracțiunii a atins vârsta de 16 ani. În afară de aceasta, subiectul are calitatea specială de cetățean străin sau de apatrid. Persoana care este cetățean al Republicii Moldova nu poate fi subiect al infracțiunii prevăzute la art.338 CP RM.

În finalul acestei investigații formulăm următoarele **concluzii**:

1) obiectul juridic special al infracțiunii specificate la art.337 CP RM îl formează relațiile sociale cu privire la suveranitatea, inviolabilitatea teritorială, securitatea de stat și capacitatea de apărare a Republicii Moldova;

2) în cazul modalității de spionaj, au calitatea de obiect imaterial al infracțiunii prevăzute la art.337 CP RM informațiile ce constituie secret de stat sau alte informații care pot fi folosite în dauna intereselor Republicii Moldova. În cazul modalității de divulgare a secretului de stat unui stat străin, unei organizații străine sau reprezentanților lor, infracțiunea în cauză are obiect imaterial reprezentat de informațiile ce constituie secret de stat;

3) latura obiectivă a infracțiunii de trădare de Patrie constă în fapta prejudiciabilă care se exprimă în acțiunea de trecere de partea dușmanului, spionaj, divulgare a secretului de stat unui stat străin, unei organizații străine sau reprezentanților lor, ori în acordarea de ajutor unui stat străin la înfăptuirea activității dușmănoase împotriva Republicii Moldova;

4) infracțiunea specificată la art.337 CP RM este, după caz, o infracțiune formală sau materială. Atunci când este formală, ea se consideră consumată, după caz, din momentul: trecerii de partea dușmanului; transmiterii sau culegerii de informații ce constituie secret de stat ori transmiterii sau culegerii, din însărcinarea serviciului de spionaj străin, a altor informații; aflării secretului de stat de către un stat străin, o organizație străină sau un reprezentant al lor; acordării de ajutor unui stat străin la înfăptuirea activității dușmănoase împotriva Republicii Moldova. Atunci când este materială – în ipoteza modalității de spionaj, presupunând sustragerea de informații ce constituie secret de stat – ea se consideră consumată din momentul în care făptuitorul obține posibilitatea reală de a se folosi și a dispune de respectivele informații;

5) latura subiectivă a infracțiunii de trădare de Patrie se caracterizează prin intenție directă. În unele cazuri, este necesară stabilirea scopului special al infracțiunii de trădare de Patrie: scopul transmiterii informațiilor ce constituie secret de stat unui stat străin, unei organizații străine sau agenturii lor (în cazul modalității de spionaj, când se concretizează în transmiterea, sustragerea sau culegerea de informații ce constituie secret de stat); scopul folosirii în dauna intereselor Republicii Moldova a altor informații decât cele ce constituie secret de stat (în ipoteza modalității de spionaj, când se concretizează în transmiterea sau culegerea, din însărcinarea serviciului de spionaj străin, a altor informații pentru a fi folosite în dauna intereselor Republicii Moldova). În calitate de scop special subsidiar apare scopul de cupiditate (în situația modalității de spionaj, când se exprimă în sustragerea de informații ce constituie secret de stat). Motivele infracțiunii prevăzute la art.337 CP RM sunt: răzbunarea; ura; lașitatea; interesul material (presupunând executarea unei comenzi în schimbul unei remunerații materiale); năzuința de a obține unele avantaje nepatrimoniale etc.;

6) subiectul infracțiunii specificate la art.337 CP RM este persoană fizică responsabilă care la momentul săvârșirii infracțiunii a atins vârsta de 16 ani. În plus, subiectul are calitatea specială de cetățean al Republicii Moldova. Un cetățean străin (persoană care aparține unui stat străin și care nu aparține Republicii Moldova) sau un apatrid (persoană care nu este cetățean al Republicii Moldova și nici cetățean al unui alt stat) nu poate fi subiect al infracțiunii de trădare de Patrie;

7) este posibil ca subiectul infracțiunii specificate la art.337 CP RM să fie pluripartid. În acest caz, contează să aibă, printre altele, cetățenia Republicii Moldova;

8) calitatea specială subsecventă a subiectului infracțiunii de trădare de Patrie este cea de persoană a căreia informațiile ce constituie secret de stat i-au fost încredințate sau i-au devenit cunoscute în legătură cu serviciul sau cu munca sa – în ipoteza modalității de divulgare a secretului de stat unui stat străin, unei organizații străine sau reprezentanților lor;

9) obiectul juridic special al infracțiunii prevăzute la art.338 CP RM îl formează relațiile sociale cu privire la securitatea de stat, privită din perspectiva necesității păstrării cu strictețe a informațiilor ce constituie secret de stat sau a altor informații care pot fi folosite în dauna intereselor Republicii Moldova;

10) obiectul imaterial al infracțiunii de spionaj îl reprezintă, după caz: 1) informațiile ce constituie secret de stat; 2) alte informații care pot fi folosite în dauna intereselor Republicii Moldova;

11) latura obiectivă a infracțiunii specificate la art.338 CP RM constă în fapta prejudiciabilă exprimată în acțiunea de transmitere, sustragere sau culegere de informații ce constituie secret de stat ori de transmitere sau culegere, din însărcinarea serviciului de spionaj străin, a altor informații;

12) infracțiunea de spionaj este, după caz, o infracțiune formală sau materială. Atunci când este formală, ea se consideră consumată, după caz, din momentul: transmiterii sau culegerii de informații ce constituie secret de stat; transmiterii sau culegerii, din însărcinarea serviciului de spionaj străin, a altor informații. Atunci când este materială – în ipoteza sustragerii de informații ce constituie secret de stat – ea se consideră consumată din momentul în care făptuitorul obține posibilitatea reală de a se folosi și a dispune de respectivul informații;

13) latura subiectivă a infracțiunii specificate la art.338 CP RM se caracterizează prin intenție directă. În unele cazuri, este necesară stabilirea scopului special al infracțiunii: scopul transmiterii informațiilor ce constituie secret de stat unui stat străin, unei organizații străine sau agenturii lor (în cazul transmiterii, sustragerii sau culegerii de informații ce constituie secret de stat); scopul folosirii în dauna intereselor Republicii Moldova a altor informații decât a celor ce constituie secret de stat (în ipoteza transmiterii sau culegerii, din însărcinarea serviciului de spionaj străin, a altor informații pentru a fi folosite în dauna intereselor Republicii Moldova). În calitate de scop special subsidiar apare scopul de cupiditate (în situația sustragerii de informații ce constituie secret de stat). Motivele infracțiunii de spionaj sunt: năzuința de a îndeplini obligațiile profesionale; interesul material (presupunând executarea unei comenzi în schimbul unei remunerații materiale); năzuința de a obține unele avantaje nepatrimoniale; răzbunarea; ura etc.;

14) subiectul infracțiunii în cauză este persoană fizică responsabilă care la momentul săvârșirii infracțiunii a atins vârsta de 16 ani. În afară de aceasta, subiectul are calitatea specială de cetățean străin sau de apatrid. Persoana care este cetățean al Republicii Moldova nu poate fi subiect al infracțiunii prevăzute la art.338 CP RM.

Referințe:

1. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1997, nr.10.
2. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2008, nr.27-28.
3. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2011, nr.170-175.
4. Charter of the United Nations. <http://www.un.org/en/documents/charter/index.shtml>
5. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2000, nr.98.
6. În corespundere cu art.20 al Legii cetățeniei Republicii Moldova, cetățenia Republicii Moldova nu se acordă persoanei care: a) a săvârșit crime internaționale, militare sau crime împotriva umanității; b) a fost implicată în activitate teroristă; c) a fost condamnată la privațiune de libertate pentru infracțiuni premeditate și are antecedente penale sau la momentul examinării cererii se află sub urmărire penală; d) desfășoară activitate care periclitează securitatea statului, ordinea publică, sănătatea și moralitatea populației.
7. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2010, nr.179-181.
8. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2011, nr.139-145.

Prezentat la 04.11.2011